

Економіка

УДК 334.73:631.115.8
© 2014

Т.Ю. Приймачук,
кандидат
економічних наук

Т.А. Штанько

*Інститут сільського
господарства Полісся
НААН*

КООПЕРАТИВНИЙ РУХ НА ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

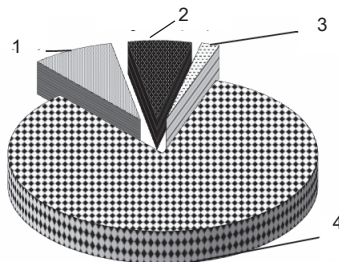
Проаналізовано діяльність кооперативних структур Житомирської області. Досліджено динаміку їх створення за період 1997–2012 рр., визначено структуру сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів області (за видами) та встановлено, що напрям розвитку кооперативного руху має бути спрямований на подальше створення багатофункціональних кооперативів, яких потребують особисті селянські господарства. Визначено обсяги фінансової допомоги, виділеної з місцевого та державного бюджетів на поліпшення матеріально-технічної бази сільськогосподарських кооперативів. Наведено можливості вітчизняних кооперативів щодо забезпечення внутрішнього продовольчого ринку та позиції кооперативних об'єднань на ринку збуту за кордоном. Визначено проблеми створення та функціонування кооперативів у реаліях сьогодення. Запропоновано способи розв'язання назрілих проблем, які стримують подальший розвиток кооперативного руху.

Ключові слова: *сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, особисті селянські господарства, фермерські господарства, сільські території.*

На сільських територіях в реаліях сьогодення актуальним є розв'язання проблем налагодження спільної діяльності дрібних і середніх агротоваровиробників та господарств населення для просування виробленої ними сільськогосподарської продукції до кінцевих споживачів з мінімальною участю посередників. Розв'язання цих проблем вбачається в подальшому активному розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, в якій зацікавлені переважно фермерські та особисті селянські господарства. Саме сільськогосподарські кооперативи нині є оптимальною формою об'єднання одноосібних господарств на селі. Така форма господарю-

вання дасть можливість ефективно використувати державну допомогу, забезпечити внутрішній ринок високоякісною та доступною продукцією вітчизняного виробництва, підвищить конкурентоспроможність продукції, дасть змогу селянам отримати належні доходи та стимулюватиме соціально-економічний розвиток сільських територій загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан інтеграційних процесів агропромислового підкомплексу та перспективи його розвитку в умовах ринку впродовж останніх років привертають увагу багатьох вітчизняних дослідників. Зокрема, ці проблеми до-

Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Житомирської області (за видами): 1 — заготівельно-збутові (8%); 2 — сервісні (7%); 3 — інші (2%); 4 — багатофункціональні (83%)

сліджували В.Г. Андрійчук [1, 2], М.Й. Малік [3, 4], В.Я. Месель-Веселяк [5], П.Т. Саблук [6], В.В. Зіновчук [7], Л.В. Молдаван [8, 9] та ін.

Мета досліджень — дослідити проблеми розвитку кооперативних структур та запропонувати способи їх розв'язання. Об'єктом досліджень є процес розвитку кооперативів у Житомирській області.

Методика досліджень. Теоретичну та методологічну основи досліджень становили системний та синергетичний підходи до вивчення економіко-організаційних аспектів діяльності кооперативних структур Житомирської області. Для вивчення теоретичних аспектів слугували наукові праці з проблем функціонування та розвитку кооперативів провідних вітчизняних учених. Для вивчення практичних аспектів діяльності сільськогосподарських кооперативів було використано монографічний метод. Щоб ідентифікувати проблеми створення і функціонування нових структур та визначити способи їх розв'язання використано метод аналізу та синтезу.

Результати досліджень. Проведені дослідження показали, що в 1997–1999 рр. у Житомирській області було зареєстровано лише 3 кооперативи, кількість яких рік у рік збільшувалася і в 2007 р. становила 78 одиниць, у 2008 — 83, у 2011 — 96, а в 2012 р. — 105, що є найвищим показником у державі. При цьому основна частина сільськогосподарських кооперативів була розміщена на території сільських/селищних рад (93 кооперативи), а решта (12 кооперативів) — в обласному та районних центрах.

Найбільше сільськогосподарських кооперативів налічувалося в Бердичівському районі — 12, Червоноармійському та Житомирському — по 11, Олевському — 9, Андрушівському — 8.

Вони надавали послуги особистим селянським та фермерським господарствам, фізичним особам — сільськогосподарським товаровиробникам з обробітку земельних ділянок, посіву зернових, овочів, посадки картоплі, обмолоту зернових, заготівлі та реалізації сільськогосподарської продукції, ветеринарного забезпечення та штучного осіменіння корів.

У 2012 р. зі 105 кооперативів діяли лише 32, які надали послуг у грошовому вираженні на загальну суму 2471 тис. грн, що на 73% більше порівняно з 2011 р.

Сьогодні в Житомирській області найбільшу частку (83%) становлять багатофункціональні кооперативи (рисунок).

Для ефективного розвитку агропромисловості в усіх кооперативних структурах слід розвивати переробний та сервісний напрями, адже в особистих господарствах області виробляється значна частина сільськогосподарської продукції (у 2012 р. частка ОСГ у виробництві сільгосппродукції становила: картоплі — 92,6%, овочів — 95,2, плодів та ягід — 99,3, м'яса — 82,3, молока — 82,7 і яєць — 88,4%), яка потребує переробки для подальшого збуту [10].

Водночас трансформаційні процеси відповідно до вимог ринкової економіки та ресурсоекологічної безпеки в самому аграрному виробництві й на селі, перебудова структури сільського господарства, зростання продуктивності земельних угідь й аграрної праці мають не послаблювати, а, навпаки, посилювати увагу до розв'язання проблем розвитку сільських територій. Це стосується насамперед ведення ефективного аграрного виробництва на селі, зайнятості населення у виробничих, переробних та сервісних сферах. Ефективна діяльність можлива у разі задоволення інтересів громади в матеріальній, соціальній, культурній та духовній сферах.

Одним із 32-х діючих кооперативів на Житомирщині є сільськогосподарський багатофункціональний обслуговуючий кооператив (СБОК) «Злагода», який функціонує в Бердичівському районі. Предметом діяльності кооперативу є надання послуг із: заготівлі, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції; очищення, сортування, тарування продукції; закупівлі та постачання матеріально-технічних ресурсів; технологічних і транспортних робіт для підсобних господарств населення, фізичних та юридичних осіб; надання маркетингових, комунальних та інформаційно-консультативних послуг тощо.

Основні економічні показники діяльності СБОК «Злагода», тис. грн*

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2012 до 2010, +/-
Вартість основних засобів	642	570	495	-147
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	301,1	394,1	416,3	115,2
Непрямі податки та інші вирахування з доходу	50,2	65,7	69,4	19,2
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	250,9	328,4	346,9	96,0
Усього витрат	250,9	323,4	326,6	75,7
у т.ч.:				
матеріальні витрати	122,3	190,8	134,3	12,0
витрати на оплату праці	73,6	95,7	146,7	73,1
відрахування на соціальні заходи	31,3	11,8	20,5	-10,8
інші операційні витрати	23,7	25,1	25,1	1,4
Чистий прибуток (збиток)	0,0	5,0	20,3	20,3
*За даними річних звітів СБОК «Злагода».				

Кооператив обслуговує переважно своїх членів, не ставить на меті отримання прибутку і є неприбутковою організацією. Його основною метою є забезпечення соціально-економічного розвитку членів кооперативу та пошук вигідних каналів реалізації виробленої продукції.

Для створення кооперативу з державного бюджету було виділено 4950,0 грн. Площа сільськогосподарських угідь в обробітку становить 180 га, власних земель господарство не має, вся земля орендована. СБОК «Злагода» забезпечений технічними засобами та агрегатами для виконання всього комплексу польових робіт. Нині кооператив налічує 60 членів, при цьому в процесі виробництва продукції постійно задіяні 6 осіб, а в період польових робіт ще приймаються наймані працівники (тракторист і помічник комбайнера).

У СБОК «Злагода» за останні 3 роки вартість основних засобів зменшилася на 147 тис. грн, а вартість наданих послуг рік у рік зростала, що дало можливість вчасно сплачувати податки, розраховуватися за орендовані землі та проводити кооперативні виплати. Водночас щороку зростали витрати на проведення господарської діяльності через збільшення витрат на оплату праці та матеріальних витрат (таблиця).

Програмою розвитку агропромислового ком-

плексу Житомирської області на 2011–2015 рр. передбачено створити протягом 5-ти років 140 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, насамперед в тих населених пунктах, де призупинили діяльність агропідприємства і немає будь-яких обслуговуючих структур з надання послуг особистим селянським, фермерським господарствам та фізичним особам — сільськогосподарським товаровиробникам. З місцевого та державного бюджетів сільськогосподарські кооперативи області отримують фінансову допомогу. Так, у 2011 р. з обласного бюджету було виділено кошти (300 тис. грн) для поліпшення матеріально-технічної бази сільськогосподарських кооперативів. На конкурсній основі 3 сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: СОК «Агротех-2009» (с. Семенівка Бердичівського району), СОК «Поліський світанок» (с. Хочино Олевського району) та СОБК «Молочний дім» (с. Іванків Черняхівського району) придбали 9 одиниць сільськогосподарської техніки і технологічного обладнання для ферм.

У 2012 р. 6 багатофункціональних кооперативів Бердичівського району (СОК «Красівський», с. Красівка; СОК «Озадівський», с. Озадівка; СОК «Мирославка», с. Мирославка; СОК «Половецьке», с. Половецьке; СОК «Швайків-

ка», с. Швайківка і СОК «Слободище», с. Слободище) змогли придбати 26 одиниць технологічного обладнання для оснащення молочних ферм.

Аналіз діяльності обслуговуючих кооперативів свідчить про необхідність продовження роботи з підтримки кооперації, розширення мережі кооперативів та збільшення послуг, які вони надають населенню. Держава має активно залучитися до цього процесу для збереження та відродження українських сіл.

Позиції вітчизняних кооперативів на внутрішньому ринку дуже слабкі. Так, в Україні кооперативи контролюють менше 1% продовольчого ринку, тоді як в Італії цей показник сягає 20%, у Польщі — 27, у Франції — 40% (у Франції 75% усіх фермерських господарств згуртовано в кооперативи, що й визначає їхню провідну роль на ринку збуту продукції).

Наприкінці 2012 р. офіційна статистика засвідчила, що в Україні діє 851 кооператив, тоді як, скажімо, в Італії їх близько 5 тис., у Польщі — перевищує 3 тис., у Франції — 2,9 тис. [11]. До таких позицій, досягнутих цими країнами, ми зможемо наблизитися за умови розв'язання нагальних проблем становлення та розвитку кооперативів на селі. Сумна статистика свідчить про те, що сьогодні кооперативний рух не скоординований і не має ефективної фінансової підтримки, що стримує формування СОКів.

Головною проблемою створення нових структур є стартове оснащення кожного СОКу. Розвиток кооперативів стримують також певні чинники: старіння сільського населення та вимирання сіл, недостатня інформованість сільського населення про суть обслуговуючої кооперації та її значення, відсутність зв'язків між сільськогосподарськими коопераціями та ОСГ і фермерськими господарствами, брак висококваліфікованих кадрів з питань розвитку СОКів, відсутність достатньої цілеспрямованої державної підтримки обслуговуючої кооперації.

На практиці сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи змушені провадити свою діяльність у ще недосконалому правовому полі за відсутності кваліфікованого персоналу (керівник, бухгалтер, юрист), що знижує ефективність та призводить до значних ускладнень у процесі діяльності.

Для того, щоб активізувати становлення та подальший розвиток кооперативів у регіоні Полісся, необхідно здійснити ряд заходів, зокрема: проводити щорічний моніторинг та вести статзвітність обліку діяльності СОКів; створити державний та регіональні координаційні ко-

оперативні центри, до яких входитимуть представники діючих СОКів, наукових та освітніх установ, органів влади; розробити й затвердити державну та регіональну програми розвитку й підтримки кооперативного руху на довгострокову перспективу; передбачити у бюджеті України державну підтримку, яка матиме на меті часткове відшкодування вартості придбаної техніки та обладнання, послуг зі зберігання сільськогосподарської продукції, вартості будівництва і реконструкції будівель, фінансування оплати праці упродовж перших 3–5 років фахівцям кооперативних об'єднань; розробити та розповсюдити навчально-методичні матеріали: посібники, інструкції, спрямовані на інформування та сприяння створенню і розвитку кооперації; постійно висвітлювати діяльність кращих СОКів у засобах масової інформації; розробити пілотні бізнес-проекти щодо створення і розвитку фермерських господарств та кооперативів з різними видами діяльності; передбачити дорадчу підтримку діяльності кооперативів у юридичному, економічному, бухгалтерському, агрономічному, зоотехнічному та інших видах допомоги; запровадити сільськогосподарські контракти за забезпечення гарантованого збуту виробленої продукції для задоволення потреб місцевих державних установ та закладів освіти, охорони здоров'я тощо, розвитку інфраструктури місцевих ринків сільськогосподарської продукції; налагодити систему професійних навчань для підготовки фахівців та підвищення їхньої кваліфікації в питаннях ефективного ведення сільськогосподарської кооперації на прикладах новітніх досягнень науки і техніки — започаткувати школи кооперативного лідера; залучати членів СОК до участі в міжнародних конференціях, навчаннях, які проводять іноземні фахівці, та поїздок за кордон, що спрямовані на вивчення досвіду кооперації в інших країнах.

У сучасних умовах важливою рушійною силою цього процесу є передусім визначення лідера сільської громади чи кількох громад, який взяв би на себе ініціативу організації кооперативних структур, забезпечення відповідного рівня кооперативної освіченості та культури.

Для сприяння подальшому розвитку кооперативного руху на Поліссі пропонуємо 2 варіанти. Перший варіант передбачає спрямування діяльності сільських/селищних рад у виробничо-соціальному напрямі та напрямі розвитку формального і неформального лідерства, які можуть реалізовуватися у введенні посад ви-

сококваліфікованих спеціалістів (компетентних консультантів-радників), тобто сільські ради мають виконувати виробничі функції. У кожній такій раді консультант з виробничо-соціальних питань розв'язуватиме проблеми з нормативно-правового та соціального забезпечення населення під час створення кооперативів на сільських територіях. Якщо ця посада фінансуватиметься з коштів місцевих бюджетів, то, скажімо, витрати по Житомирській області становитимуть 22,5 млн грн (у 2012 р. функціонувало 624 сільські ради), при заробітній платі консультанта в розмірі 3000 грн/міс. на рік витрати на одну сільську раду становитимуть 36 тис. грн.

Другий варіант — уведення посади менеджера (дорадника) з питань створення та функціонування кооперативних об'єднань не на рівні сільської/селищної ради, а на районному рівні. Роль менеджера полягатиме в тому, що він визначатиме необхідність створення кооперативу в певному регіоні, розроблятиме пропозиції та пропонуватиме альтернативні рішення щодо його створення, допоможе освоїти і за-

стосувати в межах кооперативного об'єднання нові технології та провідний досвід. Основним колом діяльності менеджера має стати програма, яка окреслить необхідність створення кооперативу, визначить головну мету та проміжні цілі для оптимального рішення щодо вибору виду діяльності. Завершальним етапом його роботи стане консультативна допомога у створенні кооперативу.

Успішне створення та ефективне функціонування сільськогосподарських кооперативів нині залежить насамперед від бажання самих селян об'єднуватися в кооперативні формування, адже на сьогодні це єдиний шлях до їх економічного самозахисту, подолання безробіття та бідності, від яких потерпає українське село.

У 2012 р. на III Всеукраїнському громадському слуханні щодо діяльності обслуговуючої кооперації було схвалено програму її розвитку на 2013–2020 рр., якою щороку передбачається створення 700–800 кооперативів. За таких умов у 2020 р. їх має налічуватися 5 тис. Сподіваємося, що так воно і станеться, а держава для цього зробить усе від неї залежне.

Висновки

Подальший розвиток аграрного сектору має базуватися на міцній інтеграції та кооперації особистих, фермерських і реформованих господарств з підприємствами переробної промисловості, що сприятиме повнішому використанню наявного виробничого потенціалу, збільшенню обсягів виробництва високоякісної продукції.

Саме діяльність кооперативів дасть можливість включити вироблену фермерськими та селянськими господарствами продукцію в маркетинговий ланцюг, підвищити додану вартість продукції, покращити її якість і безпечність.

На державному рівні першочергові організаційно-правові дії щодо активізації коопера-

тивного руху мають бути спрямовані на створення необхідних умов для проведення інформаційно-роз'яснювальних робіт серед сільськогосподарських товаровиробників (зокрема господарств населення, фермерів, окремих фізичних осіб, які здійснюють агровиробництво) стосовно доцільності створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та участі в них; на забезпечення умов для практичного ознайомлення охочих створити кооператив з діяльністю провідних СОКів як навчально-демонстраційних баз для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у регіонах; на посилення державної підтримки розвитку кооперативів, контроль за виконанням діючих цільових програм тощо.

Бібліографія

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки/В.Г. Андрійчук//Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 3–9.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник/В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2013. — 779 с.

3. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. — 2-ге вид., доп. і перероб./В.В. Зіновчук. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
4. Малік М.І. Міжгалузева інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств/М.І. Малік, М.К. Орлатий. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — 40 с.

5. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК/М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан//Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С.3–14.

6. Месель-Весель В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України/В.Я. Месель-Весель//Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 18–24.

7. Молдаван Л.В. До питання інтеграції сільсько-господарських товаровиробників, підприємств АПК, споживчих товариств та їх спілок у кооперативні структури / Л.В. Молдаван // Мясной бизнес. — 2005. — № 1. — С. 51–53.

8. Молдаван Л.В. До питання інтеграції сільсько-

господарських товаровиробників, підприємств АПК, споживчих товариств та їх спілок у кооперативні структури/Л.В. Молдаван//Мясной бизнес. — 2005. — № 2. — С. 68–69.

9. Саблук П.Т. Регіональна інтеграція/П.Т. Саблук, В.І. Власов, О.Ю. Біленький. — К.: ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. — 365 с.

10. Статистичний щорічник Житомирської області за 2012 рік: стат. збір./[за ред. Г.А. Пашинської]. — Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2013. — 468 с.

11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сторінки: [http://www.silskivisti.kiev.ua/18983/print.phpn=18697].

Надійшла 7.03.2014.

ВІСТІ З НАУКОВИХ УСТАНОВ

МОЛОЧНЕ СКОТАРСТВО ЛАТВІЇ

У Латвії досягнуто високого рівня молочної продуктивності корів різних порід.

Молочна продуктивність корів у Латвії

Рік	Порода	Кількість лактацій	Продуктивність за 305 днів лактації			
			Надій, кг	Жир	Білок	Сума жир + білок, кг
				%		
2012	Голштинська	36933	7096	4,04	3,18	512,3
2012	Латвійська темно-булана	495	4874	4,27	3,31	369,4
2012	Латвійська коричнево-ряба	43851	5768	4,36	3,31	442,4
2011	Голштинська	34912	6724	4,16	3,22	496,2
2011	Латвійська	506	4666	4,35	3,37	360,2
2011	Латвійська	45555	5493	4,47	3,19	420,8

М.С. Гавриленко,
кандидат сільськогосподарських наук
Інститут розведення і генетики тварин НААН